

A TÖRÖK TÖRTÉNETÍRÁS ESZTERGOM VISSZAVÉTELEÉRŐL 1595-BEN.

Egykorú török forrás szerint.

MÁSODIK ÉS BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY.

III.

ESZTERGOM VÁRÁNAK OSTROMLÁSA A GYAUROK ÁLTAL ÉS AZ ISZLÁM HADÁNAK VERESÉGE.¹⁾

A pokolra való hitetlenek ez évben teljes erővel akarván hozzálatni Esztergom elfoglalásához: a római pápától, alsó Frengisz-tánból²⁾, Cseh- és Lengyelországból s a többi nemzetektől kért s több, mint 50,000 gyalogból és 20,000 lovasból álló haddal jöttek és 1003. év Zilhidse havában ostromolni kezdték.³⁾ Mohammed pasa, anatóliai beglerbég, ki akkor szerdári helyettes volt és Ó-Budán táborozott, némi készületeket tön fölmentésére. Azonban időközben ismét Szinán pasa neveztetett ki nagyvezírré és ez szerencsétlen fiát rendelte maga helyett szerdárul Magyarországra, a ki aztán a belgrádi zsoldos haddal és még két-három ezernyi sereggel följött és Ó-Budán szállt meg. Ejáleteik seregeivel megérkeztek: Szófi Szinán pasa budai, Mikhálidsli Ahmed pasa temesvári, Terjáki

¹⁾ Pecsevi II. kötet, 175—187. lapokon.

²⁾ T. i. Olaszországból.

³⁾ Istvánffy szerint *július elsején* fogták ostrom alá Esztergomot. Az 1003. év Zilhidse hava 1595 *augusztus 7-dikén* kezdődött, Pecsevi tehát téved az időre nézve; *Sevdl hó végét* kellett volna mondania, mert ez felel meg július elsejének.

Haszán pasa szigetvári, Mahmud pasa aleppói, Oszmán pasa győri beglerbégek. De egész hadseregünk csak 10,000 emberből állott.¹⁾ Mivel pedig gyalázatos hiba volt ily csekély számú sereggel olyan erős ellenségre menni: azt a tervet csinálták, hogy az ellenségnek szemközt levő hegynak hátat fordítva ütnek táborát és időnkint nyugtalanítják a keresztyén sereget, hogy a várat ne ágyúzhassa kedve szerint.²⁾

Mikor megérkeztünk és az ellenséggel szemközt megszálltunk: azon nap a magyarok közül három—négy ezred lovas jött elő és heves harc fejlődött ki köztünk, de csak 40, vagy 50 gyaurozott el. S ámbár azon nap nem volt több ütközet, mégis azt mondták, hogy a gyaurok megfutottak. Ugyanis három—négy ezred, nem tudni mi okból, a hídon átment az újvári oldalra; de a nép tevedett, mert a tábor nem futott meg, hiszen csak 40, vagy 50 gyaurozott el.³⁾

Másnap ismét elébe mentünk az ellenségnek s láttuk, hogy lovassága fölállítva a tábor sánczain belül áll, gyalogsága is csapatonként a sáncz szélén rendben állva körülveszi a táborát és egy ember sem jön ki a táborból.

A negyedik napon⁴⁾ seregünket elrendezve előre nyomultunk. A főnhéjazó szerdár erőnek erejével bátornak igyekezett mutatni magát, — azonban, a mint lóra ült, a sereg színe előtt okádni kez-

¹⁾ A török sereg száma Istvánffy szerint 30 ezer, Hammer szerint pedig 20 ezer volt.

²⁾ A török sereg, Istvánffy szerint, *augusztus elsején* érkezett Esztergom alá. Pecsevi itt valószínűleg a *Látóhegyről* beszél; Istvánffy szerint a török tábor egy méfnyire volt a keresztyénekétől.

³⁾ Istvánffy szerint a török sereg megérkezése után való napon történt az első ütközet, mely alkalommal a mieinkből 53 esett el és 57 sebesült meg. A mi pedig a Pecsevi által itt említett állítólagos futást illeti, arra nézve azt mondja, hogy a török sereg megérkezésének estéjén s a következő éjjel iszonyú zivatar volt (szélvihar, záporosó, mennydörgés, villámlás), a mi nagy rémületet okozott a táborban s főleg a csehek közt, a kik közül sokan meg is futottak volna, ha a híd őrei föl nem tartóztatják őket. — Hammer szerint a *Strázsahegy* és *Mező-Szt.-György* közt történt az első ütközet.

⁴⁾ T. i. augusztus 4-dikén, Istvánffy szerint.

dett.¹⁾ A kik látták, mindnyájan szidalmazták, de mi haszna! Azt sem tudta, mit beszél és mit csinál. Csausokat küldött uramhoz, Mohammed pasához és Ozmán pasához, hogy támadjanak. Ámbár a sánczok mindegyike árokkal körülvett egy-egy erőd volt s mondták is, hogy ezekre sikertelenül támad a lovasság: Ozmán pasa azt mondva, hogy jobb meghalni, mint ennek az ostobának szavait hallani, mégis előre nyomult, mi pedig követtük az anatóliai hadosztálylyal.

A mint Tepedelen²⁾ közelébe érkeztünk, a hitetlenek mindnyájan egyszerre elsütötték puskáikat; Ozmán pasa azonnal vértanúvá lön; úgy a győri, mint az anatóliai seregből igen sok harczos költözött az örök életre s azon fölül számtalan sok ló esett el a puskagolyóktól.³⁾

Innen a Duna partján levő, sánczczal megerősített két erőd felé fordultunk. Esztergomból kijött egy-két száz puskás és ezekkel együtt támadtuk meg a két erődöt s el is foglaltuk. A benne levő hitetlenek egy része leöletett, más része a vízbe fült, a harmadik pedig a hajóhadra menekült.

Mikhálidli Ahmed pasa és Szófi Szinán pasa, hadosztályaikkal, a fölöttünk levő erődöket fogták körül. A mint a gyaurok ezt látták táborukból, néhány ezredet küldtek segélyükre. A szerdár pedig azonnal megfutott. A köztünk levő domb eltakarta ezeket szemünk elől, úgy hogy nem láthattuk küzdelmüket és megfutamodásukat.

E közben Kara Ali bég — ki a boszniai Szokoli-családból való és így uramnak, Mohammed pasának rokona volt — néhány csorbadsival⁴⁾ kijött a várból és azt mondta, hogy a sereg sorsa rosszra fordult s ti is vonuljatok vissza idejében.

A mint e helytől kissé eltávoztunk, az említett domb tetején csapatokat pillantottunk meg s azt gondoltuk, hogy azok a mieink, mert még integettek is kezökkel, hogy menjünk arra. De azután a

¹⁾ Pecsevi ott, hol a III. Murád idejebeli beglerbégekről ír, Szinán pasa fiát, Mohammed pasát, többek közt így jellemzi: «Ha ellenséget látott, azonnal émelygést érzett, lábai pedig reszkettek» (II. 31.).

²⁾ Valószínűleg a *Szent-Tamáshegyet* nevezték így.

³⁾ Hammer szerint ez alkalommal 4000 török esett el (II. 606).

⁴⁾ *Csorbalsi*: janicsár ezredes.

várból kiáltottak, s láttuk, hogy néhány ember jön felénk s mi megállapodtunk. Mikor azok hozzánk érkeztek, azt mondták, hogy ama dombon a gyaurok serege van, már most itt az ideje visszavonulásunknak s eröltettek bennünket, hogy fordúljunk vissza és menjünk be a várba. Közülünk némelyek azt javasolták, hogy menjünk szembe velök s harczolva vágjuk keresztül magunkat, a ki elesik: marad, a ki életben marad: megmenekül. Mások ellenben ezt mondták: «ha a gyauroknak csak egy hadosztálya volna előttünk, ez lehetséges volna; de mikor elül és hátul is ellenség van, így lehetetlen». Ennél fogva mindnyájan visszatértünk és bementünk a várba. Este árpa-osztás lévén, kitént, hogy összesen 1400 lovas jött be.

A főnhéjazó szerdár pedig futtában hátra sem nézett s a kantárszárát sem húzta meg, a míg Budára nem ért.

Terjáki Haszán pasa, ki a szigetvári sereggel a bal szárnyon volt, a mint azoknak futását észrevette, azonnal a táborba ment, a sátrakat szétszedette és az összes podgyászszal együtt kocsi- és ökör vonta szekerekre rakatta. A váradini ágyút¹⁾ is — mely a boldogult Szulejmán szultán emléke és már sok hadjáratban megfordult ágyú vala — ökröktől vont szekéren küldte Buda felé. Azután a szerdár sátorához ment, hol azonban egy lelket sem talált. Annyi sok értékes tárgy marad ott szétszóródva! A mellette levő levendek²⁾ tömérdek sok holmit vettek el. A mi szolgálók pedig szétszedték sátorunkat, a benne levő összes málhát szekerekre rakván Budára szállították. Szerencsére semmink sem vezett el. A pasa semmit sem hagyott ott, hanem mindent fölrakott és elszállított. A gyaurok az eljárást cselnek gondolván, sem nem üldözték őket, sem a táborba nem mentek be. Csak mikor 3—4 óra múlva látták, hogy senki sem maradt hátra, akkor kezdték a tábort zsákmányolni. Ez az időpont volt az, a mikor minket a várba hívtak.³⁾

¹⁾ Hammernél hibásan «die grosse Kanone von Warasdin». Pecsevi *Péterváradot* akarja értetni.

²⁾ Önkénytes csapatok.

³⁾ Istvánffy szerint ezen augusztus 4-diki ütközetben Lala Mohammed hadosztálya 17 ágyút (colubrina) és 3000-nél több embert vezett el; a török tábor 1500 vagy több sátorral, 37 zászlóval s ugyanannyi ágyúval

Ha ez ostromot és a capitulatiót egész részletesen, vagy csak kivonatossan is el akarnám beszélni, néhány lapot tele kellene írnom. De minthogy ez saját élményem, tehát röviden leírom.

Midőn boldogult urammal bementünk a várba, Kara Ali bég, ki uramnak rokona volt, ezt mondta: «én neked ügyes kalauzokat adok és majd mikor a gyaurok zsákmánylásba és dobzódásba merülnek, menj ki egy-két száz embereddel; mert az itt benn levő őrség, mihelyt reményét veszti, azonnal föladja a várat. Legalább a te becületed maradjon meg.» A pasa pedig ezt felelte: «ha most kimegyünk innen, nem azt fogják-e mondani, hogy a várat kiűri-tették?» Hosszas vitatkozás után végre is így nyilatkozott: «ha az van is elvégezve, hogy itt haljak meg, még sem megyek ki». Így tehát a pasát a maga házában szállásolta el.

Másnap a hitetlenek bekiáltották: «Kara Ali béget Pálffy Miklós hívja, hogy jöjjön a falra!» A bég tanácsot kért uramtól, sőt a jelenlevő emireket és csorbadsikat is bevonták a tanácskozásba és azt határozták, hogy menjen és a szükséghez képest adjon választ. Egy-két csorbadi is vele ment.

Ekkor azt mondta (t. i. Pálffy M.): «Már jó ideje, mióta mi barátságos szomszédok vagyunk. Látod seregetek sorsát, azért magatokra és családaitokra nézve is jobb lesz, ha a várat egyezség szerint föladjátok». Ali bég pedig ezt válaszolta: «Ugyan mi történt a mi seregünkkel? Annak az volt a föladata és törekvése, hogy a várba segílyt hozzon. Az anatóliai beglerbéget, Mohammed pasát és Semszipasazáde Mohammed pasát szemetek láttára küldték be a várba 3000 emberrel és azután elvonultak. A várat most ezek vették birtokukba és nekem nincs többé rendelkezésem fölötte». ¹⁾

jutott a miénk birtokába; az összes török holtak és foglyok száma mintegy 14,000 volt. Hammer szerint a török táborból 1500 sátor, 39 ágyú és 27 zászló került a keresztények kezébe (II. 606.).

¹⁾ A tény az, hogy a török sereg Esztergom fölmentésére jött, de csúfos vereséget szenvedett; mert egy része leöletett, nagyobb része megfutott, egy töredék pedig — hogy megmenekülhessen — *kénytelen volt a várba menni*. Ámde a ravasz török, Ali bég, egészen más színben tünteti föl a dolgot a keresztények előtt, mintha csak bizonyos számú őrséget akartak volna beküldeni. Még a bemenekültek számában is nagyít; mert Pecevi föntebb 1400-at mondott.

A következő éjjel ismét 41, vagy 42 nagy ágyút hozván (t. i. a keresztyének), előbbi helyökre, azaz a sánczokba állították s azokkal reggel tüzelni kezdtek. Mihelyt egy ágyúnak a döngése elhangzó félben volt, a másikat sütötték el és az egész tájat füstfelhőbe borították. Most a 41, vagy 42 ágyúval így sorban, váltakozva lövöldöztek, majd pedig minden sánczban levőt egyszerre sütötték el és mindnyájával a várnak egy pontjára czéloztak. Isten a tanúja, hogy a golyók egymást érték. Azt lehetett volna mondani, hogy a golyók ütésén kívül csak a döngés is összerombolja a világot! Ágyúik között 28, 38, 40, 41, és 42 okás¹⁾ golyókat vető ágyúk voltak. Ha legkevesebb számítással egy-egy ágyú naponkint csak 50 golyót lött is ki: 2000 lövésnél több történt. Mikor ennyi golyó ütését még a hegyek is alig bírták volna meg, egy ilyen kisebb várnak ellentállása — a milyen Esztergom volt — csupán a próféta csodás hatalmát mutatta.

Továbbá kétszer aknát is csináltak, melynek fölrobbanása a Duna felé néző nagy bástyának külső falát édig dobta és a rajta levő harcosok egy részét befelé, a másikat kifelé vetette. Ekkor aztán hatalmukba ejtették ezt a bástyát és bele helyezkedtek.

Néhány más helyen pedig ökörbőrrel bevont deszkákat támasztottak a falhoz és a falat kezdték keresztül ásni. Így történt, hogy mikor közülünk valaki lándsát nyújtott ki azok felé, hogy a közel levő gyaurt letaszítsa, az a hegyébe kapaszkodva maga felé, mi is magunk felé húztuk. Éjjel — nappal ilyen formán folyt a harcz, egy percznyi szünet nélkül. Ha a müzülmán leszállt a falról, a gyaur mászott föl helyére. Egy szóval az ostromlottak állapota igen rosszra fordúlt.

Minden egyes, egy, két, háromszáz emberből álló szakasz számára egy vagy két lótehernyi víz adatott, azt is maga a pasa osztotta szét, más senki nem tehetett. Már eltöltötte szagló-érzékünket a kiállhatatlan bűz, melyet a kezetlen és lábatlan nyomorútlak, a sebesültek és a bombák pattanásától szemeiket vesztett, vagy égett arcú szerencsétlenek terjesztettek, a kik a vízmedence körül, szomjúságtól gyötörtetve, a márványt nyalták és vízért kiabálva, egy csöppért lelküket is oda adták volna. A szerencsétle-

¹⁾ Egy oka körülbelül = egy kilogramm.

nek siránkozása, sóhajtása és hörgése pedig majd megrepesztette a szívét az embernek!

Élelmiszer is csak nagyon kevés volt Kara Ali bégnél a pasa számára. A vár kapitánya is, mivel gondos ember volt, megtakarított magának valami keveset. A többi népnek ennivalója csupán búzából állott, melyet serpenyőben megpirítottak, aztán kézi malmon megőrölték és rá egy kevés vizet öntvén úgy ették. Isten a tanúm, hogy igazat mondok! Nyolcz szolgatársammal voltam a várban, így pirították meg a búzát és csináltak belőle pépfélét s egész élvezettel ettük, sőt többször mondogattuk: «lám, mi ezt az ételt mindeddig nem ismertük! Ha az Isten ez örvényből kiszabadít bennünket, ezután mindig ilyenét csinálunk». Most már — hála a fölséges istennek — 40, vagy 50 éve, hogy onnan kiszabadultam, de még eddig nem kívántam meg.

S az ilyenféle nyomorúságnak nem volt vége. De hadd beszéljem tovább.

E nyomorúságos állapot és szerencsétlenség, meg a halálhoz való közellét, sokszorosan elkeserítette az ostromlottakat. Végre többen összebeszélvén a falról lekiáltották, hogy «föladjuk a várat!» De a gyaur rá sem hallgatott és nem is felelt. Ekkor az összes janicsárok és a többiek azonnal a pasához rohantak s azt mondták: «lám ilyen állapotra jutottunk, de már tovább nem bírjuk túrni, hanem megadjuk a várat». De a pasa ezt válaszolta: «Én azért jöttem be ide, hogy itt haljak meg; a míg én meg nem halok, nem fogjátok föladni a várat». Azok pedig hosszas vitatkozás és czivakodás után megdobálták és néhány helyen megsebezték. Aztán pedig ezt kiabálták: «Mit kívánunk mi ettől? Hiszen ez az ember nem azért jött be ide, mintha e várnak bégje, vagy beglerbégje volna s nem is a padisah, vagy a szerdár küldte be ide. Keressük meg az illető szandságbéget».

Fölkeresték és megtalálták tehát az esztergomi béget, Szejd béget; fejét több helyen behasították, karját eltörték és ökleikkel verve, a piacra vonszolták.

Míg ezek így verekedtek, a hitetlenek túlságos sok golyót röpítettek be, reggelig talán 2000-et is ellőttek. Ezek tehát látván, hogy a hitetlenek figyelembe sem vették a föladást megígérő szavukat, azt határozták el, hogy holnap éjjel a falakon át kiugrálnak

s így mentik meg életöket. S az egész éjet az erre való készüléttel töltötték el.

Azonban a reggelizés idején a hitetlenek beszüntették az ágyúzást s a szél e kiáltás hangját hozta be a várba: «hol vannak, a kik kikiáltották a vár föladását?» Itt benn ekkor némi szóváltás, ide-oda futkosás és hosszas czivakodás után a szerémi alajbéget, Bojali Huszejn béget rendelték ki az átadás föltételeinek megbeszélése végett. Ez azonban nem szép szerével történt, hanem erőszakal hajtották és hurczolták a kapu felé, közben-közben tarkójára ütven ökleikkel.

A kisebb kapu kövel volt eltorlaszolva s időbe került, míg a köveket elhányták és a kaput kinyitották. Minthogy csekélységem is épen ott volt és e jelenetet végig nézte, felém fordulva ezt mondta¹⁾: «A minék meg kellett történni, bekövetkezett. Jöj: velem, menjünk ki együtt. Csak egy kis séta lesz». Míg én haboztam s gondolkoztam, jött uramnak titkára, Ahmed Cselebi is. «Ahmed Cselebi jöjj, menjünk ki együtt», — mondtam neki. Ő ráállott, de azt mondta, hogy a sánczárkon belül álljunk meg és onnan beszéljünk velük. Huszejn alajbég azt felelte, hogy ha lehetséges, úgy cselekszünk. Így tehát kimentünk.

A gyaur kutyák közül három nagy kutya állt a sánczárók partján s a tolmácsuk ezt kiáltotta hozzánk: «jőjjetek át ide!» — «Nem megyünk, innen beszéljünk», válaszoltuk nekik. «Mi különbség van azon hely és eme hely között?» viszonzák ők. Erre az alajbég minden habozás nélkül átment s így mi is követtük. Azok azonnal kezét fogván velünk, igen barátságosan fogadtak; aztán a várban szenvedett fáradalmakról és bajokról tudakozódva Tepedelen felé vezettek bennünket. Itt volt Esztergom egyik régi emirjének sírkápolnája, négy márvány oszloppal, mely nem igen magas köfállal volt körülveve. Ide mentünk be. Azok leültek a sírdombra s mi is egymás mellett leültünk közéjük.

Az egyiknek legelső szava ez volt:

— Miért adjátok föl a várat? Oly hosszú idő óta annyi ágyúzást eltürtetek, annyi bajt elszenvedtetek és nem adtátok föl. Most miért adjátok föl? Talán nincs ennivalótok és vizetek?

¹⁾ T. i. Bojali Huszejn.

Minthogy mi ezt a dolgot ott benn nem beszéltük meg, az alajbég nem tudott semmi választ adni. Ekkor nekem ez a gondolat ötlött eszembe:

— Mi azon föltétellel zárkoztunk a várba, hogy Szinán pasa fia tíz nap múlva visszajön és fölszabadít bennünket. Azóta már egy hónapnál is több idő múlt el és még mindig nem jött segítségünkre. Így bánt velünk s mi azért adjuk föl a várat, hogy a padisah annak fejét vétesse.

Ez ugyan nem egyenesen a kérdésüket illető válasz volt, de egészen kedvükre való volt és helyeselték.

— Búzánk hambár számra áll — folytatám — s nincs elzárva, mindenki annyit vesz belőle, a mennyit akar; a kezi malmon megőröli és kenyeret csinál belőle. Ámbár vizünket cisternából kapjuk, de az elég bő forrású; a mennyit elfogyasztunk, annyi víz jön helyére. Ámbár már egy hónap óta iszunk belőle, még sincs három arasz híja sem.¹⁾

— Mily föltétel mellett adjátok föl a várat?

— Egyik föltételünk az, hogy engedjetez egy heti időt, hogy embereink Budára menjenek és visszajőjenek.

— Az nem lehet, — mondták ők.

— Továbbá hajóhadatokat hozzátok a vár felső részéhez s adjátok nekünk elegendő hajót. Podgyásznukat ne bántsátok, kinek miye van, vihesse a hajókra.

Erre azok ezt válaszolták:

— A hajóhad a mi rendelkezésünk alatt áll s az bárhol lesz, nem fog nektek ártani. Hajókat adunk, de lovaitokat elveszszük. Mindenki épen csak a saját holmiját vigye el, a megholtakét hagyja benn. Azután pl. egy embernek csak egy kardot szabad magával vinni, többet nem.

¹⁾ Pecsevi e vízvezetékét előbb, Esztergomnak 1543-ban történt elfoglalása alkalmából így írja le (I. 251): «A magas hegy szélénél, melyen a vár áll, a Dunától 40—50 rőfnyivel befelé, egy hévforrás van, melynek vizét a mester igen ügyes módon felfogta és csatornába vezette. Ugyanis e földalatti csatornával a hegy tövéig vezetvén, két ember magasságnyira föl vitte, itt aztán a víz egy medenczébe folyik, melyből egy nagy kerék bronzból való szűk csöveken fölhajtja a várba, hol olyan gazdag forrás van, hogy éjjel-nappal folyik. A keréktől a várban levő forrásig 460 rőf».

Ilyenféle vitatkozásoknak vége-hossza nem volt, de mi minden szavukra megfeleltünk, a szükséghez képest.

Végre eszembe jutott, hogy milyen nagy hibát követtem el azzal, hogy kijövén, a földadást épen én beszélem meg, a ki a pasának egyik szolgálja és rokona vagyok, holott az a földadásról hallani sem akar. Szemrehányást tettem magamnak s szóltam Ahmed Cselebinek is, a ki szintén nagyon elszomorodott. «Már megtörtént — mondám — én visszamegyek a várba». Ő is akart jönni, de én visszatartóztattam, azt mondva, hogy talán nem engedik meg, hogy egyszerre elmenjünk, Én tehát fölkeltem és elindultam. Pálffy kérdezte tőlem: «hova mégysz?» «Bemegyek», válaszolám s ő arra semmit sem szólt. De Ahmed Cselebit nem eresztették; hogy milyen módon szabadult meg, nem tartozik ide.

Mikor bementem, kérdeztem, hogy a pasa tudja-e hogy én kimentem a vár átadása ügyében alkudozni. Azt válaszolták, hogy nem árulták el neki. A mint uram elébe mentem, láttam, hogy hét-nyolcz keresztyén úr és úrfi van előtte, egyik kinyújtva lábait, másik oldalra fekve — mert a földön nem tudnak ülni, mivel széket szoktak használni — s csak bámulnak egymásra. Uram pedig majd könnyeit törli, majd nagyokat sóhajt. Mihelyt engem meglátott, azt kérdezte, hogy hol voltam?

— Uram! csak azt kérem isten ő felségétől, hogy a mikor majd Esztergomot visszaveszszük, *akkor is e szolgád* legyen közbenjáró az átvételnél.

S jól imádkoztam: uram könnyeiért kérésem meghallgattott és épen úgy történt, — a mint, ha isten engedi, a maga helyén tüzetesen elbeszélem.¹⁾

E keresztyén urak kezesekül jöttek be értünk, mikor mi kimentünk. A mint bementek, a vízmedenczébe kötelet bocsátván le, megmérték a vizet, majd a magtárban levő gabonát nézték meg s végre kenyeret kértek. A várnagy tehát néhány nagy kenyeret süttetvén, egyet-kettőt előhozott és megmutatott a gyauroknak.

¹⁾ E szavaival arra utal Pecsevi, hogy 10 év múlva, mikor 1905-ben a törökök újra visszafoglalták Esztergomot, ugyancsak ő volt az, a ki Lala Mohammed pasa megbízásából bement a várba az átadás föltételeinek megállapítása végett.

Mikor még künn voltam, láttam, hogy embereik bemennek, meg visszajönnek s csak azután tudtam meg, hogy erről beszéltek. Ugyanis mihelyt megtudták, hogy sem eleségünk, sem vizünk nincs: még jobban szorongattak bennünket s szerettek volna mindenkiből kifosztva meztelenül bocsátani el a várból.

Midőn már alkonyodni kezdett, egy előkelő átkozott jött be s a pasának ezt az üzenetet hozta a hercegtől¹⁾: «Nagyon örülnék, ha szerencsém lenne hozzád; de tudom, hogy nem jönnél ki, ha hívnálak is. De ha már személyesen nem jössz, legalább az öreg pasát, t. i. Semszipasazádét küldd ki, a kit meghívok vendégségre». Uram így felelt neki: «Az én velem egyrangú s egyszersmind öreg ember is, a ki apám lehetne; én tehát nem mondhatom neki, hogy menjen. Hanem menj el hozzá s hívd meg magad; ha kimegy, én nem ellenzem, sőt nagyon örvendek». A gyaur tehát elment hozzá és meghívta. Az pedig kész volt menni, de előbb engedélyt kért a pasától, azután az említett gyaurral kiment. Ott künn lovat adtak alája s nagy kitüntetéssel fogadták és vitték magukhoz.

Benn a pasánál levő bégek és hercegek igen sokféle ételt készítettek s este részint fazékban, részint tányérokra rakva előhozatták és a pasa elé terítették. A pasával együtt én is mellé ültem. Volt 10—12-féle hús, leginkább vadhús, továbbá többféle cukros sütemény, többféle gyümölcs: gránátalma, citrom narancs stb. Finom bort is hozatván, a pasának akarták nyújtani, de mivel én azt mondtam, hogy nem iszsa meg, «fahéj-víz» nevű citrom színű italt hoztak. Miután ezt megkóstoltam s azt mondtam, hogy ízére nézve nem különbözik a víztől, a pasa ivott belőle egy kupával víz helyett. Aztán sörbetet hoztak a pasának, nekem pedig bort adtak. Fiatal véremtől hajtatva szerettem volna inni, de a pasa előtt nem mertem. Ő azonban biztatott: «csak igyál, ne szégyeld magadatt előttem». Mikor néhány pohárral megittam, a szemérmem levetkőzve, bátrabbá lettem.

Jelen volt itt egy gyönyörű szép fiatal herceg is, *Lomberkhároglu* nevű, igen előkelő cseh családból való, a ki csak azon kíváncsiságból jött be a várba, hogy törököt lásson. A cseh nyelv némileg

¹⁾ Pecsevinél: *herszek*, t. i. *Mátyás főherceg*, a ki Mansfeld halála után átvette a fővezérletet.

hasonló a bosnyák nyelvhez, úgy hogy sok szót meg lehet érteni belőle, ha más részét nem is érti az ember. Uramtól engedélyt kértem, hogy barátkozhassam vele. «Úrfi, hol fogsz feküdni?» — kérdelem tőle. «Itt», válaszolá ő, ülőhelyére mutatva. «Én is itt fekszem», — mondtam neki. «Mit akarsz ezzel mondani? — kérde haragosan — távozz tőlem!» A pasa, ámbár egészen le volt verve, mégis önkénytelenül elmosolyodott. Később, mikor Egert elfoglaltuk, e fiatal herceg is vendégünk volt sátorunkban néhány napig. Mennyire megszéledült akkor a fiatal hercegfő a sors csapásától, hogy ilyen ember segélyét is kérte akkor, mint én! ¹⁾

Uramnak két apródja is bejött volt velünk a várba, a kik kerek pajzsot, aranyos köldökkel, továbbá páros lobogóval díszített lándzsát viseltek. Valahány gyauro megfordult a várban, az mind e pajzsokat és lándzsákat kérte, de kérésüket figyelembe sem vette ²⁾, sőt én azt is mondtam, hogy hagyjanak föl ilyen értékes tárgyak kérésével. Végre a hercegtől ³⁾ is jött egy előkelő német és kérte azokat annak számára, de nem adta neki. — Ali efendi azt írta művében, hogy a pasát állítólag megvesztegették. ⁴⁾ Isten a tanúm rá, hogy a ki ezt mondta, hazudott és igazságtalanul vádaskodott. A hitetlenek, ha van alkalmuk, igenis elfogadnak bármit, de adni ugyan nem adnak; mert azok egyáltalában kapzsiak.

Mikor a várból kivonúlva, a kis kapu melletti helyre értünk, a hol a hajók állottak, az átkozott Pálffy igen barátságosan fogadta uramat és ezt mondta:

¹⁾ Tudjuk, hogy 1596-ban az egri örség, miután a felső várba szorult s onnan is visszavert két rohamot, alkudozásba bocsátkozott a törökökkel s október 13-án nemcsak a várat adta át, hanem a főbb tiszteket is, kik az árulást meg akarták gátolni. Pecsevi azt mondja, hogy mivel e keresztyén tisztek közt három olyan is volt, a kik az előző évben Mohammed pasánál voltak kezesekül Esztergomban s épen köztük volt az említett fiatal cseh herceg is: ez ismeretségnél fogva mindnyáját az ő sátorában szállásolták el néhány napra (II. 194). Erre céloz itt Pecsevi.

²⁾ T. i. Lala Mohammed pasa.

³⁾ Azaz Mátyás főhercegtől.

⁴⁾ *Ali efendi* többféle állami hivatalnok, költő és történetíró volt, meghalt 1008-ban (1599 jul. 24—1600 jul. 12). Történeti műve, mely Pecsevinek egyik főforrása s melyre itt is hivatkozik: «*Tárikh-i-dli-oszmán*» (az oszmán dynastia története) a török birodalom kezdetétől 1597-ig terjed.

— Ilyen a végvidék sorsa s ilyen viszontagságon megy keresztül a katona!

Uram pedig erre így szólt:

— Mi Esztergomot nektek csak ideiglenesen adtuk át őrizni, de — reményilem — nem sokára visszajövünk és visszaveszszük.

— Mi is csak így adtuk nektek *Győrt*, csakhogy még keze-
tekben van, — válaszolá amaz. Aztán még egyéb, a végvidékre
tartozó dolgokról beszéltek.

Uram kérdezte, hogy hol van Mahmud pasa? «Majd utána-
tok küldjük», felelé. «Tehát én sem megyek — mondá — ha
majd ide hozzátok, együtt fogunk menni.»

Ekkor az átkozott herczeg, *Makszimilián*¹⁾ — ki a császár-
nak testvére s a hadseregnek fővezére volt — hozzá közel levő
helyen megállította. Pálffy pedig a herczeg felé mutatva, ezt
mondta uramnak: «A lándsákat és pajzsokat kívánja». — «Jőjjön
oda adom», mondá uram.

Azonnal ide vezették Mahmud pasát. Nem tudom, hogy a
komor öreggel mit itattak; mert mikor uram hozzája közeledett,
semmit sem szólt, hanem a hajóra ment. Egy kis órát és egy pus-
kát kapott a hitetlenektől, miket szolgálja hozott utánna.

Uram a lándsákat és pajzsokat újra el akarta velök felejtetni,
azonban egy előkelő hitetlen utánunk jött a hajóba és elvitte.

Azután a gyaurok két sajkát akasztottak hajónk elébe és
azokban evezve vontatták. Mikor a mi hajóhadunkhoz érkeztünk,
innen visszafordultak, mi pedig saját sajkáinkra ülván, még azon
nap Budára érkeztünk.

Midőn Szinán pasa fiának sátorába beléptünk, átölelte ura-
mat s így szólt: «így volt elvégezve, ne aggódj miatta». Innen
elmenvén, az *Ova-kapu* előtt elterülő mezőn ütöttünk tábort s ez
évben ott maradtunk.²⁾

Íme így történt Esztergom átadása, a mint hozzátoldás, vagy
kihagyás nélkül híven és igazán elbeszéltem.

¹⁾ Nem Miksa, hanem *Mátyás* főherczeg.

²⁾ *Ova* = lapály, síkság. Budának egyik kapuját tehát a török *Ova-
kapu*-nak nevezte.

IV.

A török historikus e leírásának különösen egy helyére akarom fölhívni a figyelmet, t. i. arra, a hol a keresztyén sereg ágyúzási módjáról beszél. Ez a körülmény azért fontos, mert a következő 1596. évben Lala Mohammed pasa épen ilyen módon lövette Egert. Pecsevi az ágyúzásnak e módját úgy tünteti föl, mint a mely nagyon káros volt reájuk nézve s egyik jelentékeny tényező volt a vár elvesztésében. De a következő évben épen ilyen nagy érdeme volt annak Eger elfoglalásában, a mint Pecsevinek következő szavaiból kitűnik. Ugyanis, miután az egri őrség a városból a várba vonúlt, amazt pedig a török sereg már elfoglalta:

«Mohammed pasa vezír és anatóliai beglerbégnek nyolcz faltörő ágyú adatott, melyeket a vár éjszaki részén, egy dombon állított föl, mellvédek mögé s épen olyan módon lövette a várat, mint a hitetlenek lötték volt Esztergomot. T. i. most mind a nyolczczal egyszerre s egy pontra czélozva tüzelt, úgy hogy szinte egyik golyó a másikat tolta, majd pedig egyenkint, sorban egymás után működtette ágyúit. Az egész sereg azt mondta, hogy Mohammed pasa az ágyúzást Esztergomban tanulta s a többi hadosztályoknál is hasonlóképen jártak el.» Megkísértettek aknákat ásni s ezekkel nyitottak is rést, továbbá töltést is csináltak, de mégsem volt sikere a rohamnak. S úgy látszik, hogy Lala Mohammed ágyúzási módjának volt haszna és eredménye; mert azt mondja Pecsevi, hogy épen Lala Mohammed pasa zászlótartója, Kuzun Ahmed aga, volt az, a ki — miután egy ideig a fal tövében meglapulva várta a kedvező alkalmat — először mászott föl a falra zászlójával s ezt követte aztán több török is (Pecsevi II. 193).

Ez csak egyik példája azon sokféle átalakulásnak és alkalmazkodásnak, melyeket a török és magyar érintkezése, illetőleg együtt lakása eredményezett úgy az egyik, mint a másik felnél. Nem csak a magyar volt kénytelen tanulni a töröktől a hadművészetben, hogy védelmezhesse magát — mint ezt egyebek közt Zrínyi Miklósnak a törökök taktikájából ellesett és elvont némely

hadtudományi elvei bizonyítják¹⁾ — hanem a török is tanúlt mi tőlünk és örömetst átvett egyet s mást, a mit a hadfolytatásban előnyére fordíthatott. Pecsevinek imént idézett soraiból azt olvashatjuk ki, hogy nem nagy hasznunk volt Esztergom visszanyerésében; mert ez alkalommal olyanra tanítottuk a törököt, a mivel egy év múlva egy másik fontos várat vett el tőlünk helyette.

Minél kevesebb példát találhatunk a török írónál a hódolt-ság korszakában kiváló és vezérszerepet vitt magyarok jellemzésére és érdemeik méltatására: annál becsesebbnek kell tartanunk Pecsevinek ama szavait, melyeket a 15 éves háború egyik kiváló alakjának, *Pálffy Miklós*-nak, jellemzésétől mond el. E magyar hősről az 1595. év eseményeinek elbeszélése közben két helyen emlékezik meg a török historikus, először azon fejezet végén, melyben Szinán pasa oláhországi hadjáratát és vereségét beszéli el, még pedig következőleg:

Ez időben csekélységem az ostromlott Esztergomban volt. Történetesen szabad időm levén, kimentem a várból s én voltam, a ki az átadás ügyében alkudoztam. Ezen alkalommal az újvári generális, *Pálffy Miklós* — a ki e végvidéken általánosan ismeretes és az iszlámnak esküdt ellensége s a ki Győr várát is elfoglalta a faágyúval²⁾ — el kezdte beszélni az iszlám seregének Oláhországban szenvedett vereségét és Szinán pasának mocsárból mocsárba kerülését. De az én arczomról észrevette, hogy szavainak nem adok hitelt, tehát felém fordulva így szólt: «Talán te nem hiszed ezt?» Én pedig ezt feleltem: «Ha megtörtént is, *nem egészen így lehetett*». — «Nem úgy van, — mondá ő — nézz a szemembe: *én nem ragyok az az ember, a ki hazudik*. Mi közöttünk a csöcselék nép sem követi el ezt, nem hogy ilyen ember hazudnék, mint én! Az esztergomiakat ért eme szerencsétlenség mind hazugságoknak következménye». — Ilyen erős levén a gyaurok hite a hazugság káros voltában, ebből lehet következtetni, hogy a müzülmánok ebbéli hitének milyennek kellene lenni s a hazugságot mennyire kellene kerülniök! (II. 173).

¹⁾ L. «Zrínyi M. hadtudományi elveinek forrása» cz. dolgozatomat e folyóirat 1890. évf. I. számában, főleg 54—57. lapokon.

²⁾ T. i. 1598-ban.

Esztergom átadásának elbeszélése után pedig ezeket mondja:

A *Pálffy* nevű átkozott nagyon okos és eszélyes ember volt s legtöbbször hasonlatokban beszélt. Khodsa Murád pasa, nagyvezír, a ki békealkudozás alkalmával nehányszor elment a hitetlenekhez¹⁾, az átkozottnak több ilyen hasonlatát elbeszélte. — Most is, mikor az átadás ügyéről beszélgettünk, ezt mondta:

— Mi a müzülmán népet egy dobozhoz hasonlítjuk, melyet elődeink nem mertek fölnyitni; mert azzal ámították egymást, hogy e doboz telides-tele van kígyókkal, skorpiókkal és más férgekkel s ha fölnyitják, akkor ezek országunkat elárasztják és a népet megölik; s e tévhitben megmaradtunk mind ez ideig. Mindegyik császárunk és királyunk még zárat is tett rá, azon czélból, hogy legalább még az ő idejében ne pusztúljon el a világ a doboz fölnyitása következtében. Mi most, mikor szükséges volt, fölnyitottuk s íme a doboz egészen üres, épen semmi sincs benne. Kár, hogy életünket mindeddig balhiedelemben töltöttük el!

Erre én ezt kérdeztem:

— Hát már most azon meggyőződésben vagy, hogy elődeitek nem tudták ezt és azok tévedtek?

— Az a meggyőződésem, felelé.

— Bocsáss meg — viszonzám én —; nem őseitek tévedtek, hanem ti tévedtek most; mert még csak a dobozon levő borítékot emelték föl, de a doboz födelét még nem nyitották föl; ezt még ezután nyitjátok föl, — ha ugyan valamikor föl tudjátok nyitni. S akkor aztán majd lássátok, hogy ama csípős férgek micsoda ártalmat fognak okozni.

Nem kételkedem, hogy mikor később Egert elfoglaltuk és a keresztyén tábornokot megvertük²⁾: eszébe jutott az átkozottnak ez a vitatkozás és bizonyára azt mondta, hogy a töröké volt az utolsó szó (II. 187).³⁾

THÚRY JÓZSEF.

¹⁾ Azon alkudozásokat érti, melyeknek eredménye lön a zsitvatoroki békekötés.

²⁾ T. i. Mező-Keresztesnél 1596-ban.

³⁾ Vagyis, hogy Pecsevinek volt igaza.